Recensioner

Anna Andréasson Sjögren, 2025. Från kål till paradis. Medeltidens trädgårdar inom dagens Sverige. Stockholms universitet. Stockholm Studies in Archaeology 88. Stockholm. 429 s. ISBN 978 91 8014 991 4

Medeltida trädgårdar är ett älskat ämne men ett magert källmaterial gör att det sällan skrivs akademiska avhandlingar om det, den senaste lades fram för 94 år sedan. Bristen på källmaterial har samtidigt lämnat dörren öppen för spekulation, önsketänkande och mytskapande. Att trädgårdar både varit platser för odling och njutning gör dem till fascinerade studieobjekt. Skiljelinjerna mellan akademiska traditioners sätt att angripa trädgården har sin grund i själva objektets dubbla natur, som i sin tur speglar spänningsfältet mellan nytta och nöje inom människan. Att tänka på trädgårdar är att tänka på människan.

Svensk trädgårdshistoria är ett litet ämne med få aktiva forskare, vilket begränsar möjligheterna för sakkunnig kritik. Inledningsvis skall därför noteras att undertecknads värde som recensent är begränsat. Som forskare ingår Anna Andréasson Sjögren i navet för svensk trädgårdsarkeologi och trädgårdshistoria. När hon nu, i början av 2025, presenterade sin doktorsavhandling, är det med mer än 25 års erfarenhet av ämnet. Detta är en efterlängtad avhandling då författaren själv spelat en central roll i själva ämnets framväxt. År 2021 publicerade hon ett kapitel i *Svensk trädgårdshistoria*, som redan har blivit ett standardverk. Frågan är vad en avhandling som publiceras fyra år senare har att tillföra. En hel del skall det visa sig.

Andréasson Sjögren har velat bygga sina teser utifrån samtida, lokala källmaterial. Under disputationen ställdes frågan om hur det kom sig att det persiska begreppet

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

”paradis”, med betydelsen trädgård inte omnämndes i avhandlingen – var det kanske också en falsk myt? Det är det inte, men däremot är det ett exempel på en av de obligatoriska, men ur ett svenskt perspektiv ovidkommande och ibland rentav felaktiga, troper som varit populära utfyllnader i äldre trädgårdshistorisk litteratur. Paradistermen diskuteras verkligen i avhandlingen, men endast utifrån det relevanta perspektivet hur det latinska begreppet tolkats i svensk översättning. Ytterligare exempel på liknande troper är omnämnandet av korsformen och brunnen som formträdgårdens ursprung (felaktig), planritningen av S:t Gallen och växtlistorna ur Karl den Stores domänförrättning (ovidkommande). Frånvaron av dessa troper gör avhandlingens luft lättare att andas, när ambitionen är en ny trädgårdshistoria för svensk medeltid.

Principen att använda samtida källmaterial innebär att de historiska kartor uteslutits i detta arbete, vilket särskiljer det från mycket av den tidigare forskning om medeltidens trädgårdskultur, vilken ofta bedrivits utifrån dessa. Här skall dock understrykas att kartmaterialen visserligen inte brukats som primär-, men däremot sekundärkälla. I analysen av flera enskilda fall tar Andréasson Sjögren även stöd i kartorna, liksom i flera andra källor av senare datum.

Avhandlingen bygger på en empirisk tripod, där benen utgörs av arkeologiska, skriftliga och bildliga källmaterial. De skriftliga källorna är (naturligtvis) återkommande från tidigare trädgårdshistorisk forskning, men Andréasson Sjögren presenterar en välbehövlig ny läsning av dessa. De arkeologiska källmaterialen är nyare och används både som bekräftande och prövande jämtemot de skriftliga. Det bildliga källmaterialet, slutligen, har tidigare inte systematiskt använts inom svensk trädgårdsforskning och brukas här främst komplementärt till de skriftliga källorna.

Genomgången av de arkeologiska källmaterialen visar att författaren är väl förtrogen med dessa och ibland även varit delaktig i deras framtagande. Genomgången sker ur två perspektiv: social miljö och kronologi, vilket innebär att samma material tas upp två gånger. Detta kan tyckas lite klumpigt, men den kronologiska genomgången fungerar samtidigt som en sammanfattning av den arkeologiska empirin. I avsnittet om det arkeologiska materialet har det utdragna avhandlingsarbetet satt vissa spår. Material publicerade efter 2019 har uteslutits, vilket innebär de senaste fem åren. Här finns en risk inom ett nytt och ännu källfattigt område, där nya resultat snabbt kan får stor betydelse. I detta fall är det emellertid inte avgörande för teserna, som tecknar trädgårdshistoriens breda drag och därtill har en viss slagsida mot aristokratisk och monastisk trädgårdskultur. De arkeologiskt framtagna trädgårdsspåren har än så länge spelat störst roll i förståelsen av folkliga trädgårdsodlingar.

Särskilt värdefulla är nytolkningarna av äldre arkeologiska under-

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

sökningar, där Andréasson Sjögren kompletterar dessa med studier av historiska kartor och närläsning av sekundära källor. Det gäller i synnerhet de nya perspektiven på platser som Bergkvara, Alsnö hus och Alvastra. Tidigare välbekanta lokaler, får uppdaterade analyser, som Vadstena (palatset och klostret) och Glimmingehus. Många av dessa undersökningar utfördes innan arkeologin förmådde att urskilja trädgårdslämningar, men utifrån beskrivningar i äldre rapporter kan de tolkas med nya ögon. Detta bekräftar arkeologins metodologiska styrka och understryker hur viktig deskriptionen av källmaterial (här i form av jord och kulturlager) är. Med hänsyftning till äldre debatter där den processuella arkeologins vurm för deskription kritiserades, framträder här värdet i tolkningsneutral beskrivning, och dess beständighet tydliggörs. Andréasson Sjögrens nytolkningar pekar därtill ut potentialen för vidare nyläsning av äldre undersökningsrapporter.

Det andra empiriska benet är de skriftliga källorna, som främst består av fragmentariska trädgårdsrelaterade omnämnanden. Avhandlingens genomgång är uppdelad efter diplom, stadsböcker, räkenskaper, godsförteckningar, lagar, läke- och örtaböcker, Birgitta Birgersdotters (heliga Birgitta) uppenbarelser, höviskt influerad skönlitteratur, samt bibliska texter. Det är lätt att föreställa sig att forskningen redan genomplöjt detta material på längden och tvären, vilket delvis gäller för lagar, diplom och räkenskaper, som länge varit i fokus ur agrarhistoriska och ekonomihistoriska perspektiv, men i de nya genomgångarna hittas flera aspekter som tidigare inte genomlysts ur trädgårdshistoriskt perspektiv. Främst gäller detta uppenbarelselitteraturen, skönlitteratur samt predikningar och bibeltexter. Att dessa källor varit underutnyttjade i svensk medeltida trädgårdsforskning understryker hur estetiska, metaforiska och sinnliga perspektiv beforskats i mindre grad.

Särskild vikt läggs på tolkning av betydelser av begrepp, bland annat gårdsbegreppen, samt angränsande latinska termer och äldre ord för olika grödor. Genomgången är noggrann, och blir av den anledningen också något svåröverskådlig och rörig, främst till följd av att ämnet i sig har den karaktären.

I analysen av uppenbarelser, skönlitteratur och bibliska texter lyfts fokus kring trädgårdsarbete, arbetets sociala status, social samvaro i trädgårdar och olika sinnliga upplevelser. Vilka typer av trädgårdar och trädgårdsväxter hade Birgitta Birgersdotter erfarenhet av och vilken betydelse tillskrev hon dem? Vilka bilder av trädgårdar spreds via skönlitteratur och predikningar? Hur föreställde man sig de bibliska trädgårdarna?

Ett av resultaten av Andréasson Sjögrens analys är en nytolkning av gårdsbegreppen, där i synnerhet betydelsen av ”örtagård” omtolkas. Hon föreslår att den betecknat en trädgårdstyp som tidigare inte beskrivits utifrån svenskt källmate-

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

rial. Den är dock välbekant utifrån kontinentala avbildningar av sådana anläggningar, vilka traditionellt beskrivits med begreppet ”lustgård”, och vars existens i Sverige ansetts trolig men osäker. De har varit platser för rekreation, där små träd var glest planterade och marken täcktes av gräs och blommande örter.

Andréasson Sjögrens tolkning är uppfriskande radikal i förhållande till tidigare forskning, och det är synd att den inte togs upp för närmare diskussion under disputationen. Även om hennes tolkning förefaller vederhäftig, så finns goda skäl att misstänka att begreppet örtagård betecknat olika saker i olika sammanhang och/eller tider. Inte minst utifrån hur begreppet efter medeltiden tycks ersätts av termen kryddgård, med en helt annan innebörd.

Det inhemska och samtida bildmaterialet, som avbildar trädgårdar, består av glas- och kalkmålningar, dopfuntsreliefer, textilier, skulpturer och altarskåp. Det utgör avhandlingens tredje empiriska ben. Att materialet här sammanställts i sin helhet kvalificerar Andréasson Sjögrens arbete som en milstolpe. Bildmaterialet kan ses som en annan aspekt av de bibliska perspektiv vi möter i predikningar och bibelöversättningar. De var i princip tänkta som illustrationer som skulle betraktas samtidigt med att dessa höglästes, men bilderna är också filtrerade genom konstnärernas val och betoningar.

Text- och bildkällor är formade i aristokratiska och kyrkliga miljöer, och de arkeologiska materialen kommer huvudsakligen från städer, borgar och kloster. Endast en bråkdel kan hävdas representera allmogemiljöer. Den bild av trädgårdar som reflekteras genom de tre primära källmaterialen är främst elitens, något författaren understryker. Materialen i form av religiös litteratur och bilder i kyrkor tenderar därtill att ge en än större tyngd åt trädgårdsidén inom den sakrala sfären, fylld av symbolik. I betonandet av detta riskerar folkliga trädgårdar att framstå som något annat i kontrast till detta, företrädesvis som enkla agrara produktionsenheter, trots att vi egentligen inte känner till huruvida även olika symbolkomplex eller estetiska traditioner omgärdat dessa. Denna risk manar till försiktighet i tolkning och språk, och därför är valet av avhandlingstitel något olyckligt. Prepositionerna i ”*Från* kålgård *till* paradis” antyder en evolutionär progress från det primitiva till det sofistikerade, här representerade av dikotomierna nytta/nöje, kropp/själ. I ett sådant reciprokt skede blir en trädgård antingen det ena eller det andra. Den enkla människan odlar sin rova och den förfinade njuter av sin ros. Detta är antagligen inte avsiktligt, men då författaren i övrigt navigerar så tonsäkert i ett känslobelastat ämne vill jag försiktigt flagga för de oönskade associationer titeln kan väcka. Snarast bör, som Andréasson Sjögren själv skriver, de kyrkliga trädgårdsperspektiven parallellt betraktas som folkliga. Det var folket som mötte dessa bilder, det var för dem de skapades. Detta bör också tas

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

i beaktande vid framtida tolkningar av medeltida folkliga trädgårdar. I synnerhet då dessa ibland hävdats ha varit fria från ideologi och estetik.

Avhandlingen understryker det trädgårdshistoriska ämnets bredd, och Andréasson Sjögren uppvisar en vittfamnande förmåga. Hon kryssar, till synes utan ansträngning, mellan initierade fördjupningar i stratigrafi, arkeologi, lingvistik, hortikultur, litteratur- och konsthistoria. Elitens och klostrens trädgårdar under medeltiden är ett ämne som länge belastats av romantiskt drömmeri och önsketänkande. Hennes nykterhet och balans är därför varmt välkomna. Samtidigt som tolkningen av trädgården som en sinnenas plats står i fokus, är den befriande fri från spekulativa utsvävningar. Varje tolkning är förankrad i konkret empiri.

Den tunga empirin gör att denna bok kommer att refereras till under lång tid framöver. Vart och ett av källmaterialen presenteras så att de lockar till återbesök, och som ett översiktsverk över dessa och en inspiration är avhandlingen ovärderlig. Som doktorsavhandling är den emellertid problematisk. Arbetet bär tyngden av de tio år den tagit att skriva, en utsikt av en börda nyblivna doktorander bör förskonas ifrån.

Jens Heimdahl
Arkeologerna, Statens historiska museer
jens.heimdahl@arkeologerna.com

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

Cat Jarman. Vikingarna. Flodkungar från Skandinavien till Sidenvägen. Översatt av Emili André. Lind & Co, Stockholm 2023. 280 sidor. ISBN 978-91-8018-653-7

Vikingar har vi hört talas om – men flodkungar? Hela anledningen till att jag öppnade denna bok var titeln på det engelska originalet: ”River kings. A New History of the Vikings from Scandinavia and the Silk Road”. I den svenska översättningen, som är den som jag anmäler här, har alltså begreppen flodkungar och vikingar bytt plats mellan huvud- och underrubrikerna.

Det är en populärvetenskaplig bok, författad av en fackman. Cat (Catrine) Jarman är en norsk- engelsk arkeolog med särskild inriktning på biologiska och andra naturvetenskapliga analysmetoder. Hennes ursprungliga vetenskapliga förankring är lämningar av det skandinaviska militära vinterlägret från 870-talet i Repton, Derbyshire, England. Men hon har ett öga också för artefakter i sig och som ett sammanhållande berättargrepp följer hon genom bokens kapitel en i Repton påträffad karneolpärla ända till dess sannolika tillverkningsplats i Gujarat i Indien.

Författarens ambition med ”a new history of the Vikings” är synnerligen ambitiös för att inte säga pretentiös men det står vid läsningen klart att hon verkligen har ett grepp om det mesta inom sitt omfångsrika ämne, inte endast de frågor hon själv brinner mest för. Det är imponerande.

Boken är skriven med ett stort driv vilket inte hindrar Jarman från att då och då stoppa upp för att nyansera påståenden och betona att slutsatser kan vara preliminära eller hypotetiska. I förbifarten neutraliserar hon dessutom vissa på senare år alltför hårt pressade, uppmärksammade arkeologiska slutledningar. Bland dem t.ex. en studie som för några år sedan trumpetades ut från Stockholms universitet. Där gjordes det utifrån en isotopanalys på begravda i det äldsta Sigtuna gällande att hälften av invånarna skulle ha varit invandrare. I Jarmans version handlade det snarare om människor från närområdet – vilket givetvis var vad man kunde vänta sig och knappast sensationellt.

Det bär emot att komma med invändningar mot bokens väl dokumenterade framställning men begreppet flodkungar skorrar i mina öron. Vad detta står för är diffust i synnerhet som vikingatida färdkonst på floder är ett ännu föga undersökt fält. Uppfattningen om resor i österled har präglats av ett fåtal sedan länge stötta och blötta skriftliga källor. Det har gjorts en del experimentella färder, av vilka författaren känner till vissa, men utan att egentligen ta fasta på de erfarenheter som publicerats. Om skandinavisk bosättning i öst saknas nyare arkeologiska studier. Forskningslitteratur på ryska och ukrainska språken uppmärksammas föga av västerländska forskare, så inte heller av Cat Jarman.

Skandinaviska forskare har länge argumenterat för att begreppet

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

vikingar ska förbehållas tidens mer eller mindre organiserade skandinaviska pirater, erövrarband och arméer. Cat Jarman kallar, i engelsk tradition, alla skandinaver för vikingar. När boken ges ut på svenska språket blir valet av detta ord lite fånigt. Men ett terminologiskifte anas nu också i Sverige, där en stark tendens till att publicera forskning på engelska inom arkeologi och annan humaniora bidrar. De arkeologiska institutionerna i Stockholm och Uppsala föreståsnumera av engelska professorer vilket möjligen är en annan faktor. Ingen tackar en för att man går mot strömmen.

Rune Edberg
Fil. dr
E-post: rune.edberg@protonmail.com

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

Att skriva i META Historiskarkeologisk tidskrift

META Historiskarkeologisk tidskrift välkomnar vetenskapliga artiklar inom ramarna för hela det historiskarkeologiska fältet. Artikelförslag och intresseanmälningar kan skickas när som helst under året till tidskrift@histark.se, med en kort redogörelse för tema, innehåll, uppskattad längd och antal bilder. Redaktionen meddelar därefter om artikelidén är lämplig för publicering i META.

Manuskript ska vara redaktionen tillhanda senast 1 februari för att artikeln, om den accepteras, ska kunna publiceras i nästkommande nummer av tidskriften. Redaktionen beslutar om urval.

META är en vetenskaplig tidskrift. Tidskriften använder sig av två olika granskningsförfaranden. Dels sakkunniggranskning i form av *double-blind peer review* (artiklar, sakkunniggranskade), dels ett förenklat granskningsförfarande (artiklar, icke sakkunniggranskade). Den författare som vill publicera sig i tidskriften anger vilket av dessa förfaranden som ska tillämpas.
Manuskript som inlämnas till tidskriften ska vara anonymiserade. Texten ska som mest omfatta 40 000 tecken inklusive blanksteg. Texten kan skrivas på danska, norska, svenska eller engelska och ska vara väl språkgranskad.

Författare ansvarar själva för innehållet i sina texter. Redaktionen förbehåller sig rätten att göra ett urval bland insända bidrag även efter granskning.

Se vidare författarinstruktioner här: https://publicera.kb.se/meta

Publicering och tryck
META Historiskarkeologisk tidskrift publiceras samt trycks och distribueras i samband med Historiskarkeologiska föreningens årsmöte. Artikelförfattare erhåller två tryckta exemplar av tidskriften. Ett digitalt särtryck förmedlas till författaren efter publicering. Tidskriften tillämpar open access och är fritt tillgänglig online via Kungliga bibliotekets plattform Publicera: https://publicera.kb.se/meta.

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

HISTORISKARKEOLOGISK TIDSKRIFT

META

H

2025

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47

Ann-Mari Hållans Stenholm, Karin Lindeblad & Annika Nordström	Garden Archaeology – Perspectives, Methods and Analyses
Inga Blennå	Axmar bruk – ett kulturreservat med fossila trädgårdslämningar
Anna Andréasson Sjögren	Lawns and garden meadows – an archaeological perspective
Karolina Kegel	Hallonland vid Östra Eneby prästgård – att identifiera bärodling i det arkeologiska materialet
Aja Guldåker	Mot ståndsmässiga linjer
Christina Rosén	Johanneberg – en landeriträdgård och några paralleller
Emelie Sunding	Linköping – en grönare stad?
Jimmy Axelsson Karlqvist & Åsa Berger	Från den gruvliga till ljuvliga sidan – odling i industristaden Falun
Maria Paring & Mattias Öbrink	Trädgårdar vid stadens rand – bruk av jord som tillgång och reserv
Andrine Nilsen	Depåstopp Masthugget – en kugge i ett globalt servicenätverk för sjöfart 1801–1803
Bengt Söderberg, Therese Ohlsson, Kristian Brink, Felicia Hellgren, Per Lagerås, Ola Magnell & Lars Persson	En storgård från övergångstiden i Eskilstorp, Skåne
Recensioner	

META

H

2025

Downloaded by 216.73.217.33 2026-11-24 09:26:47